

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 9. septembra 2011. godine, donijela je

ODLUKU

I

Historijsko područje – Glavica u Bilješevu, općina Kakanj, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čine: arheološki lokalitet Glavica, dva stećka, crkva svetog Jovana Krstitelja, groblje i zgrada Srpske osnovne škole.

Nacionalni spomenik nalazi se na prostoru koji obuhvata k.č. 2426, 2427 i 2428 (novi premjer), što odgovara k.č. 219/4, 237/2, 219/1, 237/4, 219/3, 214 i 219/2 (stari premjer), z.k. uložak br. 606, 587 i 499, k.o. Bilješevo, općina Kakanj, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Službene novine Federacije BiH, br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite koje se odnose na prostor definiran u tački I stav 3. ove odluke:

- dopušteni su isključivo konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi tekućeg održavanja i radovi koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine;
- prije početka konzervatorsko-restauratorskih radova na nacionalnom spomeniku izvršiti detaljno snimanje stanja i istraživačke radove koji će

obuhvatiti analizu građevinskog materijala i vrstu i ton boja vanjskih zidova fasada;

- Projekat konzervatorsko-restauratorskih radova treba biti zasnovan na detaljnom snimanju stanja nacionalnog spomenika i treba uključiti metodološki pristup koji će biti usmjeren na zaštitu historijskih vrijednosti objekata;
- obavezno sačuvati izvorni izgled objekata u pogledu obrade arhitektonskih detalja, boje zidova, tretmana fasada, konstrukcije objekata i nagiba krova, te vrste krovnog pokrivača i nije dopuštena promjena stilskih karakteristika uklanjanjem ili dodavanjem pojedinih dekorativnih elemenata i arhitektonskih detalja (kamene i druge plastike –nadvratnika, vijenaca i sl.);
- prilikom izvođenja konzervatorsko-restauratorskih radova koristiti materijale iste kao izvorne, izvorne tehnike, obrade materijala;
- izraditi plan održavanja cjeline.

U cilju zaštite i osiguranja uvjeta za konzervaciju i restauraciju nacionalnog spomenika, potrebno je poduzeti sljedeće **hitne mjere zaštite**:

- ispitivanje i statička analiza konstruktivnih dijelova Škole;
- statička konsolidacija Škole i sanacija konstruktivnih dijelova uz upotrebu istih materijala i tehnoloških postupaka u najvećoj mogućoj mjeri;
- zaštita Škole od negativnih vanjskih utjecaja;
- čišćenje platoa od samoniklog rastinja i arheološko istraživanje lokaliteta Glavica;
- radovi na uređenju stećaka i radovi na saniranju oštećenja dopušteni su isključivo uz prethodno izrađen plan sanacije, restauracije i konzervacije, odobrenja nadležnog ministarstva i nadzor nadležne službe zaštite;
- nije dopušteno čišćenje stećaka od lišaja i mahovine;
- izuzetno od prethodne alineje, dopušteno je čišćenje stećaka u slučaju da je ono neophodno za istraživanje epigrafskih ili dekorativnih elemenata stećka, uz prethodno izrađen elaborat i odobrenje nadležnog ministarstva. Elaborat treba biti zasnovan na biološkim, hemijskim, fizičkim i drugim analizama za koje konzervator utvrdi da su neophodne, te sadržavati odgovarajuće konzervatorske mjere i procjenu utjecaja načina čišćenja na kamen;
- zabranjeno je odlaganje svih vrsta otpada;
- područje predstavlja arheološki lokalitet, pa je prilikom obavljanja istražnih radova obavezno osigurati prisustvo arheologa.

IV

Svi pokretni nalazi koji budu nađeni u toku arheološkog istraživanja bit će pohranjeni u najbližem muzeju ili u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, obrađeni i prezentirani na odgovarajući način.

Iznošenje arheoloških nalaza iz prethodnog stava iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Izuzetno od odredbe stava 2. ove tačke, ukoliko voditelj istraživanja utvrdi da je neophodna obrada arheoloških nalaza izvan Bosne i Hercegovine, dokaze o tome će prezentirati Komisiji, koja može dopustiti privremeno iznošenje nalaza iz zemlje, pod detaljno utvrđenim uvjetima.

Nakon dostavljanja izvještaja o provedenom istraživanju, Komisija će utvrditi pokretne nalaze na koje će biti primjenjivane mjere zaštite koje Komisija utvrđuje.

Komisija u svom odobrenju za privremeno iznošenje pokretnog naslijeđa iz Bosne i Hercegovine utvrđuje sve uvjete pod kojima se to iznošenje može izvesti, rok

za povrat u Bosnu i Hercegovinu, kao i zaduženje pojedinih organa i institucija na osiguranju tih uvjeta, te o tome obavještava Vladu Federacije, nadležnu službu sigurnosti, carinsku službu Bosne i Hercegovine i javnost.

V

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VI

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VII

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u tač. II - VI ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (www.kons.gov.ba).

IX

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 07.3-2.3-77/11-19
6. septembra 2011 .godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2. stav 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, nacionalni spomenik je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika (Službeni glasnik BiH, broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Služba za finansije i društvene djelatnosti općine Kakanj podnijela je 04. novembra 2002. godine Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika peticiju/prijedlog za proglašenje **Srpske pravoslavne crkve Bilješevo - Kakanj** nacionalnim spomenikom BiH.

Srpska pravoslavna crkvena općina u Bilješevu - jerej Marko Maleš iz Kaknja podnio je 01.12.2010. godine Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika /peticiju/prijedlog, za proglašenje **graditeljske cjeline – Arheološkog lokaliteta Glavica sa Crkvom svetog Jovana Krstitelja, grobljem i Srpskom osnovnom školom u Bilješevu.**

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35 Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Graditeljska cjelina – Arheološki lokalitet Glavica, dva stećka, Crkva svetog Jovana Krstitelja sa grobljem i Srpskom osnovnom školom u Bilješevu

Nacionalni spomenik predstavlja arheološki lokalitet Glavica, dva stećka, Crkva svetog Jovana Krstitelja, groblje i zgrada Srpske osnovne škole i predstavlja jedinstven kompleks koji pruža dokaze o historijskom kontinuitetu značajne graditeljsko-arheološke cjeline. Na ovom lokalitetu nalazila se nekropola sa 25 stećaka, koji su upotrijebljeni za gradnju crkve. Stećci nisu bili ukrašeni, ali su sadržavali natpise. Grobnice ispod stećaka bile su postavljene u tri reda, što je ovu nekropolu svrstavalo u red od izuzetnog značaja. Od spomenute nekropole danas su se sačuvala samo dva stećka u formi ploče i vjerovatno krstače.

Crkva svetog Jovana Krstitelja podignuta 1908. godine predstavlja prvi zidani pravoslavni vjerski objekat u Bilješevu, s obzirom da se do tada vjerska služba obavljala u obližnjoj drvenoj kapeli. U sklopu cjeline se nalazi pravoslavno groblje osnovano tokom prve polovine XIX vijeka i Prva srpska škola koja je predstavljala prvi školski objekat u kraju. Crkva je sazidana od lomljenog kamena dobijenog uništenjem nekropole stećaka.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju, izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra,
- podatke o dosadašnjoj zakonskoj zaštiti dobra,
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- historijsku, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Prema odredbi člana V stav 2. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 37. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija je dužna pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, podnosiocu peticije, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove. U skladu s tim, Komisija je dopisom broj 07.3-35.2-10/10-25, od 11.03.2010. godine, zatražila dostavljanje dokumentacije i stavova u vezi sa proglašenjem Crkve sv. Jovana Krstitelja u Bilješevu kod Kaknja od: Općine Kakanj, Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, Arhiva BiH, Mitropolije Dabrobosanske i Srpske pravoslavne općine Kakanj. Nakon toga, Komisiji je dostavljena sljedeća dokumentacija:

- Dopisom br. 07.3-35.2-10/10-212, od 09.11.2010. godine, zatražena je dopunska dostava dokumentacije i stavovi u vezi sa proglašenjem graditeljske cjeline – Crkve svetog Jovana Krstitelja sa grobljem i Srpskom osnovnom školom u Bilješevu kod Kaknja od: Općine Kakanj, Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, Arhiva BiH, Mitropolije Dabrobosanske i Srpske pravoslavne općine Kakanj, Ministarstva prostornog uređenja FBiH, suvlasnika iz Bilješeva: Tešnjak (Blagoje) Pero; Tešnjak (Simo) Sofija; Tešnjak (Simo) Drago; Kupusović (Dušan) Branko; Kupusović (Đokan) Mitar; Kupusović (Đokan) Milan; Tešnjak (Simo) Boško; Cvijanović (Mlađen) Bogdan; Cvijanović (Mlađen) Borislav; Cvijanović (K. BR. 1) porodica; Cvijanović (K. BR. 2) porodica i suvlasnika iz Kaknja: Marčeta (Đokan) Stanko; Kajtaz, rođ. Cvijanović;
- Općina Kakanj je odgovorila dopisom broj 0-06/1-2090/10 od 19.11.2010. godine, gdje kaže da ne raspolaže traženim podacima;
- Zavod za zaštitu spomenika u okviru Federalnog ministarstva kulture – dopisom broj 07-40-4-980-1/10 od 16.03.2010. godine iznio je stav da je prilikom donošenja konačne odluke o proglašenju Crkve sv. Jovana Krstitelja u Bilješevu kod Kaknja neophodno predmetno dobro tretirati zajedno sa grobljem, objektom porte i arheološkim lokalitetom Glavica kao jedinstveni, ograđeni kompleks;
- Zavod za zaštitu spomenika u okviru Federalnog ministarstva kulture – dopisom broj 07-40-4-980-3/10 od 11.11.2010. godine ponovio je stav iznijet dopisom broj 07-40-4-980-1/10 od 16.03.2010. godine;
- Imajući u vidu da suvlasnici nisu dostavili svoj stav o inicijativi za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom, Komisija je dopisom broj 07.3-35.2-5/10-20, od 02.12.2010. godine od Općine Kakanj tražila da

na oglasnoj ploči objavi Javni poziv suvlasnicima za dostavu stava. Niko se nije odazvao na Javni poziv u roku, pa se može smatrati da nije imao primjedbi.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1 . Podaci o dobru

Lokacija

Graditeljska cjelina – Arheološki lokalitet Glavica, dva stećka, Crkva svetog Jovana Krstitelja sa grobljem i Srpskom osnovnom školom nalazi se u Bilješevu kod Kaknja, sjeverno od magistralnog puta Sarajevo - Zenica. Bilješevo je udaljeno 10 km vazdušne linije od Zenice i 7 km od Kaknja. Crkva se nalazi na uzvišenju udaljenom 120m od magistralnog puta, s kojim je povezana lokalnim putem.

Nacionalni spomenik nalazi se na zemljištu označenom kao k.č. 2426, 2427 i 2428 (novi premjer), što odgovara k.č. 219/4, 237/2, 219/1, 237/4, 219/3, 214 i 219/2 (stari premjer), z.k. uložak br. 606, 587 i 499, k.o. Bilješevo, općina Kakanj, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Tragovi ljudskih naselja na području općine Kakanj prisutni su **od neolita**, što potvrđuju lokaliteti Obre I (evidentirana Kakanjska kulturna grupa), zatim Obre II (evidentirana Butmirska kulturna grupa – egzistirala u periodu od 5310-4910 do 4780-4440 godine p.n.e.¹ U **srednjem vijeku** formirana je župa Trstivnica, čije se granice u osnovi poklapaju sa područjem današnje općine Kakanj. Iz pisanih izvora² saznaje se da (Stari) Kakanj sa porječjem Ribnice ulazi u sastav župe Trstivnica. Zbog geografskog smještaja i neposredne veze sa selima oko Kaknja i Zgošće, P. Anđelić je mišljenja da su i sva sela uz rijeku Bosnu, od Starog Kaknja do naspram ušća rijeke Lašve u Bosnu, pripadala župi Trstivnica.³ To se svakako odnosi i na selo Bilješevo. Početkom **osmanskog perioda**, područje općine Kakanj je podijeljeno na dvije nahije Brod i Bobovac. S tim što se spomenute nahije nisu teritorijalno podudarale sa srednjovjekovnim župama, npr. krajem XIV stoljeća Kakanj se još uvijek spominje da je u Trstivnici, a već u doba Osmanlija spominje se kao trg u okviru nahije Brod. Štaviše, prema popisima iz XVI stoljeća (1516, 1528/30 i oko 1575) i trg Sutjeska je pripadao brodskoj, a ne bobovačkoj nahiji. Na osnovu navedenog, nahija Brod je obuhvatala ne samo granice istoimene srednjovjekovne

---

¹ Gimbutas, Marija. *Chronology of Obre I and Obre II*. Sarajevo: Wissenschaftliche mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseum, IV, heft A, Archäologie, 1974, str. 15-35.

² Darovnica kralja Dabiše iz 1392. godine, izričito govori da je (selo) Kakanj u Trstivnici. (Anđelić, Pavao, *Srednjovjekovna župa Trstivnica*, u: Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne. Sarajevo: Svjetlost 1982, str. 36, fusnota br. 3).

³ Anđelić, Pavao, *Ibidem*. Sarajevo: Svjetlost 1982, str. 35. i 36.

župe već i dobar dio župe Trstivnica.⁴ Sredinom prve polovine XIX vijeka, u Bilješevu na lokalitetu Glavica formirano je pravoslavno groblje⁵.

U današnjem obliku grad Kakanj se razvio tokom **austrougarskog perioda** kada je zabilježen značajan privredni razvoj područja, koje postaje značajan rudarsko – industrijski centar. Uporedo sa razvojem rudnika i tvornica, razvijalo se stambeno naselje i povećavao broj stanovnika.⁶ U ovom periodu su izgrađeni vjerski objekti među kojima i **Crkva svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu** kod Kaknja. Sveštenik Dušan Konstantinović⁷ koji dolazi u Bilješevo 1904. godine, zaslužan je za izgradnju Crkve u Bilješevu. Bogoslužjenje se do završetka gradnje obavljalo u drvenoj kapeli na groblju⁸. Gradnja Crkve započeta je 1906. godine i trajala je do 1908. godine, a u njoj blizini otvorena je Srpska osnovna škola⁹, 1909. godine¹⁰.

Izgradnja škole je izvedena u skladu sa austrougarskim propisima iz 1879. godine, kojima je predviđena mogućnost postojanja privatnih i konfesionalnih osnovnih škola, pored državnih škola¹¹. Već početkom osamdesetih godina XIX vijeka započeta je izgradnja novih srpskih osnovnih škola¹², koja je intenzivirana u periodu 1891-1895 godina¹³. Srpska osnovna škola u Bilješevu je izgrađena 1909. godine, nakon perioda poznatog kao „borba za crkveno-školsku autonomiju“ (1896 - 1905)¹⁴, koja je rezultirala donošenjem austrougarske uredbe kojom su regulisana pitanja organizacije crkvenog i školskog života u Bosni i Hercegovini¹⁵. Takva uredba je pogodovala razvoju srpskih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini, s obzirom da se njihov broj, koji je 1906. godine iznosio 70, popeo na 115 već 1910. godine¹⁶. Tokom I svjetskog rata sve srpske osnovne škole su zatvorene¹⁷, a ponovo su otvorene tokom perioda između dva svjetska rata.

⁴ Handžić, dr. Adem. *Nahija Brod krajem XV i početkom XVI vijeka*, u: Radovi sa simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«. Zenica: Izdanje Muzeja Grada Zenice, 1973, str. 384.

⁵ Kreševljaković, Muhamed. *Evidencija nepokretnih spomenika kulture na području opštine Kakanj (Studija)*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, 1983, Prilog – Prijava za registrovanje i evidentiranje objekata odnosno predmeta za koje se osnovano može pretpostaviti da imaju svojstva spomenika kulture, Pravoslavna crkva u Bilješevu

⁶ Raif Čehajić. *100 godina Kaknja*. Zenica: Minex doo, 2001. godina, str. 5. i 7.

⁷ U Ljetopisu Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske, od januara 1951. godine, sveštenik Dušan Konstantinović se spominje kao omiljen u narodu zbog svoje predanosti i vrijednog rada. Iz tog razloga se kaže da je *sveštenik Konstantinović iza sebe ostavio lep glas u čitavoj parohiji*. Tog sveštenika na dužnosti je smijenio Blagoje Kozomarić, dotadašnji sarajevski đakon - Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske. Bilješevo: januar 1951. godine.

⁸ Nakon izgradnje Crkve osnovana je zasebna bilješevska parohija, koja je do tada pripadala zeničkoj parohiji - Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske. Bilješevo: januar 1951. godine.

⁹ Srpska osnovna škola u Bilješevu predstavlja prvu obrazovnu instituciju podignutu na teritoriji općine Kakanj, s obzirom da je zgrada Osnovne škole u Kaknju podignuta 1911. godine - <http://www.kakanj.com.ba/index.php/javna-preduzeza/jp-vodokom/410-kakanj-kroz-historiju-.html> 11.mart 2010. Objekat je služio kao škola do sredine druge polovine XX vijeka, s tim što je na spratu do kraja II svjetskog rata bio smješten parohijski dom. Prizemlje je korišteno i za okupljanje vjernika, a nazivano je i „Crkvena kafana“.

¹⁰ Mitar Papić. *Istorija srpskih škola u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978. godina, str. 140.

¹¹ Mitar Papić. Nav. djelo. Sarajevo, 1978, str. 116.

¹² Mitar Papić. Nav. djelo. Sarajevo, 1978, str. 127.

¹³ Mitar Papić. Nav. djelo. Sarajevo, 1978, str. 134.

¹⁴ Mitar Papić. Nav. djelo. Sarajevo, 1978, str. 136.

¹⁵ Mitar Papić. Nav. djelo. Sarajevo, 1978, str. 138.

¹⁶ Jedna od karakteristika zadnje decenije austrougarske uprave je porast broja seoskih srpskih osnovnih škola, u koje spada i Škola u Bilješevu - Mitar Papić. Nav. djelo. Sarajevo, 1978, str. 140 – 142.

¹⁷ Mitar Papić. Nav. djelo. Sarajevo, 1978, str. 143.

Tokom perioda između dva svjetska rata zabilježen je daljnji privredni i industrijski razvoj kraja. Grad Kakanj je 1920. godine brojao 1100 stanovnika. Broj stanovnika općine se, godine 1941, popeo na 36.000¹⁸ i do te godine su Crkva i crkvena Općina obavljali redovnu službu.

Tokom Drugog svjetskog rata, vjerski objekat je oštećen, a sveštenik Miladin Minić, rođen 1912. godine, je ubijen 27. aprila 1941. godine¹⁹, dok je ljetopis zapaljen²⁰. U periodu do 1945. godine smjenjivali su se sveštenici, od kojih su neki progonjeni i zatvarani. Odmah nakon II svjetskog rata, pod rukovodstvom sveštenika Radomira Popovića izvršena je opravka vjerskog objekta i zgrade Škole, koja je do 1954. godine nastavila sa radom, kada je objekat pretvoren u parohijski dom²¹. Godine 1949. izvršeni su radovi unutrašnjeg uređenja Crkve²². Godine 1982. izvršeni su opsežniji konzervatorsko - restauratorski radovi na fasadi i vršeni su radovi redovnog održavanja unutrašnjosti Crkve.

Crkva i parohijski dom su zapaljeni 1992. godine, a od objekata su ostali samo vanjski zidovi i ostaci krovne konstrukcije. Tokom rata u periodu 1992-95, manjim dijelom je oskrnavljeno i pravoslavno groblje u Bilješevu.

Rekonstrukcija Crkve izvršena je 2003. godine. Radovi su završeni do ljeta iste godine, a ponovno osvećenje vjerskog objekta je izvršeno 27. jula 2003. godine. Od tada pa do danas, Crkva je u funkciji za potrebe vjernika šireg područja Bilješeva.

2 . Opis dobra

Materijalno svjedočanstvo koje nedvosmisleno pokazuje da je područje Bilješeva bilo naseljeno i u rimsko doba je Valeriusova stela pronađena u istoimenom selu, a koja se sada nalazi u Muzeju Grada Zenica.²³ O naseljenosti sela Bilješevo u srednjovjekovnom periodu upućuju ostaci nekropole sa stećcima. Naime, na brežuljku gdje se danas nalazi Crkva svetog Jovana Krstitelja evidentiran je lokalitet Glavica sa dva stećka, 1 u obliku ploče i 1 u obliku krstače bez poprečnih krakova,²⁴ a na cjelokupnom području općine Kakanj na 19 lokaliteta evidentiran je 381 stećak.²⁵

Š. Bešlagić prenosi podatke od Vaclava Radimskog²⁶ da se na ovom lokalitetu nalazila nekropola sa 25 stećaka, koji su upotrijebljeni za gradnju crkve.²⁷ Muhamed Kreševljaković također, prenosi podatke od V. Radimskog da se na ovom lokalitetu

¹⁸ Raif Čehajić. Nav. djelo, 2001. godina, str. 13.

¹⁹ Otac Miladin je nakon toga sahranjen u krugu crkvene porte. - Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske. Bilješevo: januar 1951. godine.

²⁰ Novi ljetopis je započeo januara 1951. godine.

²¹ Od tada je prizemlje korišteno za potrebe crkvene općine, a sprat na kojem se nalazio po jedan stan učitelja i sveštenika je ispražnjen.

²² Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske, 1951.

²³ Bojanovski, dr. Ivo. *Rimska cesta dolinom Bosne i njezina tipografija*, u: Radovi sa simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«. Zenica: Izdanje Muzeja Grada Zenice, 1973, str. 398.

²⁴ Bešlagić, Šefik. *Stećci centralne Bosne*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika Bosne i Hercegovine, 1967, str. 46.

²⁵ Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo: 1980, str. 50.

²⁶ Radimsky, Vaclav. *Arheološka topografija BiH*, rukopis u Zavodu za zaštitu spomenika kulture BiH. Dana 18. 11. 2010. godine, telefonskim putem od službenika Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, zatražen je spomenuti rukopis na uvid. Dana 19. 11. 2010. godine dobijen je odgovor da se zatraženi rukopis ne nalazi u arhivu Zavoda te da nisu u mogućnosti udovoljiti zahtjevu za uvid u dokumentaciju.

²⁷ Bešlagić, Šefik. *Ibidem*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika Bosne i Hercegovine, 1967, str. 46.

nalazilo 25 stećaka, kao i zabilješku u kojoj se navodi da je 98-godišnji Simo Tanasić iz Kaknja učestvovao u gradnji Crkve i da je posvjedočio kako je Crkva izgrađena od lomljenih ploča, koje nisu bile ukrašene, ali su bile ispisane tekstom, te je također navedeno da su grobovi bili postavljeni tako da je ispod ploča bio kostur, ponovo ploča i ispod nje kostur i konačno sve se to još jednom ponavljalo. Na osnovu navedenog, konstatuje se da se radilo o grobovima u tri reda i da je velika šteta nanesena time što je nekropola uništena.²⁸

Sredinom prve polovine XIX vijeka u Bilješevu je formirano pravoslavno groblje.²⁹ Najstarije grobnice datirane u osmanski period nalaze se na sjevernom dijelu groblja, a primjetan je historijski kontinuitet s obzirom na prisustvo nadgrobnika iz srednjeg vijeka. Groblje je i danas aktivno, tako da se na južnoj strani nalaze grobnice iz prve decenije XXI vijeka.

Stanje spomenika

Na lokalitetu Glavica evidentirana su dva stećka;

Stećak br. 1 – ploča, orijentirana u pravcu sjever – jug, bez ukrasa, gotovo u potpunosti utonula u zemlju, tako da je vidljiva samo njena gornja pravougaona ploha pozicionirana u nivou terena.

- dimenzije stećka su: dužina 220 x širina 92 cm.

Stećak br. 2 – utono, vidljivi su samo fragmenti stećka, zbog čega nije bilo moguće tehnički obraditi spomenik, niti odrediti njegovu formu.

Pretpostavka je da se radi o stećku, koji je evidentirao Š. Bešlagić – krstača, bez poprečnih krakova, što je moguće potvrditi nakon čišćenja prostora oko spomenika. Za navedene stećke Š. Bešlagić navodi podatak da se ne nalaze u izvornom položaju.

Graditeljska cjelina u Bilješevu se sastoji od: arheološkog lokaliteta Glavica, dva stećka, Crkve svetog Jovana Krstitelja, groblja i zgrada Srpske osnovne škole. Karakteristika graditeljske cjeline se sastoji u tome da je formirana etapno, od srednjeg vijeka do austrougarskog perioda. **Ulaz** u graditeljsku cjelinu se nalazi na sjeveroistočnoj strani, gdje je smještena kapija kojom su Crkva, zgrada Škole³⁰ i groblje povezani sa lokalnim putem.

Središnju građevinu cjeline predstavlja **Crkva svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu**, koja po arhitektonskoj koncepciji spada u **jednobrodne bazilike sa zvonikom na zapadnoj strani**³¹, zidanim lomljenim kamenom sa polukružno završenim **svetištem** na istočnoj strani i **horom** na zapadnoj strani. Crkva ima pravougaonu osnovu ukupnih dimenzija 15,95m x 9,30m. U osovini crkve, koja je orijentirana u pravcu istok - zapad, nalazi se istureni zvonik dimenzija 3,15 m x 2,14

²⁸ Kreševljaković, Muhamed. *Evidencija nepokretnih spomenika kulture na području opštine Kakanj (Studija)*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, 1983, str. 215.

²⁹ Kreševljaković, Muhamed. Nav. djelo, Sarajevo, 1983, Prilog – Prijava za registrovanje i evidentiranje objekata, odnosno predmeta za koje se osnovano može pretpostaviti da imaju svojstva spomenika kulture, Pravoslavna crkva u Bilješevu.

³⁰ U izvornom obliku, Škola je bila direktno povezana sa lokalnim putem na sjevernoj strani.

³¹ Takav tip crkvi je veoma često građen tokom austrougarskog perioda, s obzirom da su bile relativno jednostavne za građenje, i bilo je moguće angažovati domaće majstore. – Jelena Božić. *Srpske pravoslavne crkve u Sarajevu (1878-1918) – Naše starine, Godišnjak Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Rebulike Srpske*. Banjaluka: Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Rebulike Srpske, 1998. godina, str. 95.

m, visine 13,50m. Visina crkve do sljemena dvovodnog krova iznosi 9,30m, a do strehe 6,90m

Otvoreni predulaz crkve predstavlja prizemni dio zvonika, koji je sa **glavnim ulazom** - vratima izrađenim od aluminijske dimenzija 1,24m x 2,10m³², povezan pomoću dva stepenika.

Unutrašnji prostor crkve sastoji se od priprate, naosa i svetišta. Iznad priprate nalazi se galerija čija je visinska kota izdignuta za 2,60m u odnosu na kotu poda.

Priprata je pravougaonog oblika, dimenzija 6,80m x 2,20m. Svijetla visina priprate, do galerijske stropne ploče, iznosi 2,40m.

Galerijski prostor ili **hor** zauzima prostor iznad priprate, ali je nešto manji u odnosu na pripratu, s obzirom da se na sjevernoj strani nalaze stepenice na „L“. Gledano u osnovi, hor je pravougaonog oblika dimenzija 4,65m x 2,20m i oslonjen je na stub kružnog presjeka prečnika 25cm. Hor je ograđen metalnom ogradom visine 90cm. Priprata i hor su osvijetljeni bočnim prozorima dimenzija od po 73cm x 230cm. Galerijski prostor je povezan sa gornjim dijelom zvonika lučno završenim otvorom u zidu dimenzija 73cm x 210cm. Unutrašnje dimenzije zvonika iznose 1,65m x 1,65m, a osvijetljen je pomoću bifore na zapadnoj strani širine koja odgovara unutrašnjoj širini zvonika i visine od 2,30m³³. U gornjoj zoni se nalazi crkveno zvono.

Dimenzije **naosa** iznose 6,80m x 6,80m³⁴. U sklopu naosa, prema ikonostasu se nalazi soleja iste širine i dužine od 1,00m, uzdignuta za visinu jednog stepenika. U sklopu soleje, u osovini crkve se nalazi **amvon** poluelipsaste osnove, dužine 2,00m i širine 0,60m. Naos je osvijetljen parom bifora i prozora dimenzija 1,65m x 2,30m, odnosno 0,73m x 2,30m.

Između naosa i oltarskog prostora se nalazi zidani **ikonostas** širine od 4,10m i visine od 2,50m. U centralnom dijelu se nalazi pravougaoni otvor dimenzija 1,12m x 2,10m. Sa bočnih strana se nalaze još 2 otvora iste visine i širine od po 0,80m. U osovini carskih dveri, iznad se nalazi polukružni zidani istak poluprečnika od 1,00m. Ikonostas je obrađen, kao i ostatak unutrašnjosti Crkve, bijelom farbom.

Polukružni **oltarski prostor** prečnika od 2,15m se nalazi u istom nivou kao i soleja, a u centralnom dijelu se nalazi kameni oltar dimenzija 1,12m x 0,90m i visine od 1,00m. Na krajnjoj istočnoj strani, u osovini objekta nalazi se lučno završena apsidalna niša dimenzija 55cm x 85cm i dubine od 25cm. Na sjevernoj strani se nalazi proskomidija – lučno završena zidna niša dimenzija 100cm x 140cm i dubine od 20cm. Na jugu se nalazi đakonikon, niša istog oblika i dubine kao i proskomidija, dimenzija 100cm x 130cm. Između centralne niše i proskomidije, odnosno đakonikona izvedena je još po jedna niša dimenzija 70cm x 130cm. Oltarski prostor je osvijetljen pomoću 5 okulusa prečnika od 70cm, postavljenih u osovinama zidnih niša.

Fasade crkve su jednostavne izvedbe bez posebnih fasadnih ornamenata i izvedene su u nijansi sive boje, izuzev kamenog sokla. **Zapadna fasada** crkve predstavlja simetričnu kompoziciju u čijem se središtu nalazi istureni zvonik, a na bočnim stranama se nalaze zabatni zidovi bez otvora. U osovini zvonika, nalaze se povučena jednokrlna vrata dimenzija 1,24m x 2,10m. U gornjem nivou zvonika nalazi se bifora dimenzija 1,65m x 2,30m, a iznad lučno završeni otvor dimenzija 0,73m x

³² Pored tog ulaza, na sjevernoj strani se nalaze i sporedna vrata dimenzija 73cm x 210cm

³³ U prostoru zvonika je odložena kamena ploča postavljena na vjerski objekat 1982. godine, povodom osvećenja objekta 03. oktobra 1982. godine.

³⁴ Na bočnim stranama se nalaze široke niše dimenzija 270cm x 48cm, koje imaju formu plitkog transepta.

2,30m. **Sjeverna i južna fasada** predstavljaju bočne simetrične fasade, s jedinom razlikom što se na sjevernoj nalaze aluminijska vrata dimenzija 0,73m x 2,10m. U centralnom dijelu bočnih fasada nalaze se rizaliti završeni timpanonom, gdje su postavljene bifore dimenzija 1,65m x 2,30m. Na bočnim stranama se nalaze prozori dimenzija 0,73m x 2,30m. Na **istočnoj fasadi** se nalazi apsidalni završetak sa 5 okulusa prečnika 70cm.

U pogledu **materijalizacije**, nosivi zidovi crkve debljine 72cm su izvedeni od kamena dobijenog lomljenjem stećaka sa nekropole³⁵. Fasade su malterisane, dok je sokl kameni. Krovna konstrukcija je drvena, pokrov limeni, a bravarija je aluminijska. Unutrašnje stepenice i galerija su izvedeni od armiranog betona, pod crkve je prekriven keramičkim pločicama, a unutrašnji zidovi su malterisani i obojeni u bijelo. Svijetla visina unutrašnjeg prostora iznosi 7,80m, a svijetla visina priprate je 2,40m.

Zidno slikarstvo

Projektant Crkve svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu nije poznat, niti su sačuvani originalni nacrti, ali je poznato da ju je prvobitno oslikao Jovan Manojlović³⁶. Unutrašnjost Crkve je 1982. godine ponovno oslikao fresko slikar Dimitrije Riđički.³⁷

Zidne slike su 1992. godine teško oštećene, a u postupku rekonstrukcije potpuno su uklonjene. S obzirom da nacrti i fotografije zidnih slika nisu bili dostupni u vrijeme izrade odluke, nije bilo moguće dati ni detaljniju likovnu analizu djela.

Južno od Crkve, na udaljenosti od oko 10 metara, se nalazi grobnica sveštenika ubijenog 1941. godine.

Groblje

Zapadno od Crkve se nalazi **srpsko pravoslavno groblje**, koje se proteže u smjeru sjever – jug. Na groblju se nalazi oko 250 nadgrobnih spomenika. Najstariji nadgrobnici nalaze se na sjevernoj strani groblja, ispod nekadašnje Srpske osnovne škole. Najstariji među njima su bez natpisa i potiču iz prve polovine XIX vijeka. Najstariji nadgrobnik sa natpisom datira iz 1883. godine. Za većinu nadgrobnika iz ove skupine se može reći da je oštećena na dva načina. S jedne strane nadgrobnici su oštećeni slijeganjem tla, te su nagnuti i utonuli, dok su sa druge strane oštećeni tokom skrnavljenja crkve i groblja u ratnom periodu koji je u Bosni i Hercegovini trajao između 1992. i 1995. godine. Na ovaj način uništeno je oko 50 nadgrobnika. Svi nadgrobnici su izrađeni od lokalnog kamena u obliku krstača na čijim završecima je jabuka. Na nekima se kao ukras javlja rozeta (spirala) ili krst. Tekstualni pomen uklesan je u kamen ćirilničnim velikim pisanim slovima, najčešće na zapadnoj strani nadgrobnika. Na 34 nadgrobnika moguće je iščitati tekst.

1. Nadgrobnik broj 1 (fotografija broj 1,2)

Dimenzije: 67x58x12 cm

Transkripcija: ovdje počiva rab božji Pero sin Miloša Cvijanovića. Podižu mu uspomenu Vaso amidža i strina Gospova. Prestav 14/51912

Nadgrobnik je nagnut i utonuo.

³⁵ Svjedočenje Sime Tanasića iz Kaknja, koji je 1983. godine imao punih 98 godina. – M. Kreševljaković. Nav. djelo, 1983, str. 215.

³⁶ M. Kreševljaković. Nav. djelo, 1983, str. 215.

³⁷ Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske, vođen od 1951. godine.

2. Nadgrobnik broj 2 (fotografija broj 3)

Dimenzije: 112x52x12 cm

Transkripcija: ovde počiva raba božia Jovanka supruga Đoke Cvijanovića. Umrije 15. januara g.1904.

Nadgrobnik je pao.

3. Nadgrobnik broj 3 (fotografija broj 4)

Dimenzije: 35x15x10 cm

Transkripcija: ----- 23/4 1908 (kao ukras se javlja rozeta)

Nadgrobnik je polomljen u postamentu.

4. Nadgrobnik broj 4 (fotografija broj 5)

Dimenzije krstače 50x59x16 cm

Dimenzija postamenta 50x13x8

Transkripcija: .... /2 1905

Nadgrobnik je polomljen.

5. Nadgrobnik broj 5 (fotografija broj 6)

Dimenzije: 19x13x6 cm

Transkripcija: .... preseli 1/10 1908

Nadgrobnik je polomljen. Postament je utonuo u zemlju.

6. Nadgrobnik broj 6 (fotografija broj 7)

Dimenzije: 31x34x6 cm

Transkripcija: Ovdje počiva raba božja Korsa kći Đoke i Stoje Cvijanovića. Predstavi se 13/12....

Nadgrobnik je nagnut i utonuo u zemlju.

7. Nadgrobnik broj 7 (fotografija broj 8)

Dimenzije: 55x50x9 cm

Transkripcija: nečitko

Nadgrobnik je nagnut i utonuo u zemlju. Površina krstače prekrivena je lišajem.

8. Nadgrobnik broj 8 (fotografija broj 9)

Dimenzije: 35x16x11 cm

Transkripcija: ...en sin Miladin ž. 65 Prestav 7/12 1908

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament. Utonuo u zemlju.

9. Nadgrobnik broj 9 (fotografija broj 10)

Dimenzije: 45x17x10 cm

Transkripcija: 1887

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament. Postament je nagnut i utonuo u zemlju.

10. Nadgrobnik broj 10 (fotografija broj 11)

Dimenzije: 30x20x13 cm

Transkripcija: 18/6 1907

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament. Postament je nagnut i utonuo u zemlju.

11. Nadgrobnik broj 11 – grupa od pet spomenika (fotografija broj 12)

Tri krstače:

- a) dimenzije: 75x57x8 cm
- b) dimenzije: 57x42x8 cm
- c) dimenzije: 65x51x10 cm

Dva postamenta:

- a) dimenzije: 36x27x16 cm, transkripcija: Maria 1905
- b) dimenzije 19x31x7 cm

12. Nadgrobnik broj 12 (fotografija broj 13)

Dimenzije: 37x19x12 cm

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament bez zapisa.

13. Nadgrobnik broj 13 (fotografija broj 14)

Dimenzije: 42x15x10 cm

Transkripcija: 13/jul 1904

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament. Postament je utonuo u zemlju.

14. Nadgrobnik broj 14 (fotografija broj 15)

Dimenzije: 35x16x10 cm

Transkripcija: 7/9 1908

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament. Postament je nagnut i utonuo u zemlju.

15. Nadgrobnik broj 15 (fotografija broj 16, 17)

Dimenzije: 35x60x9 cm

Transkripcija: raba božia Gopo žen?..iče Kajt... star... predstavila ... marta g. 1905

Nadgrobnik je nagnut i utonuo u zemlju. Jedan krak krstače je odlomljen.

16. Grupa krstača broj 16 (fotografija broj 18)

Prilikom uređenja groblja dijelovi oštećenih nadgrobnika su slagani na nekoliko gomila, tako da se pretpostavlja da su ovo dijelovi krstača kojima su vidljivi postamenti.

17. Nadgrobnik broj 17 (fotografija broj 19)

Dimenzije: 35x30x10 cm

Transkripcija: rab bož Vuković 19/10 1892

Nadgrobnik je nagnut i utonuo u zemlju.

18. Nadgrobnik broj 18 (fotografija broj 20)

Dimenzije: 24x19x10 cm

Nadgrobnik je oštećen. Vidljiv je postament bez natpisa.

19. Nadgrobnik broj 19 (fotografija broj 21)

Dimenzije: 32x23x13 cm

Transkripcija: 903

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament.

20. Grupa nadgrobnika broj 20 (fotografija broj 22)

Grupi pripadaju četiri nadgrobnika, tri postamenta i jedna krstača. Na jednom od njih se čita 1896...rođ 186

21. Grupa nadgrobnika broj 21 (fotografija broj 23)

Grupi pripada pet nadgrobnika. Svi su nagnuti i utonuli u zemlju. Na jednom od njih se čita 1895.

22. Nadgrobnik broj 22 (fotografija broj 24)

Dimenzije: 35x20x10 cm

Transkripcija: 1898

Nadgrobnik je uništen. Vidljiv je postament.

23. Nadgrobnik broj 23 (fotografija broj 25)

Dimenzije: 43x58x9 cm

Transkripcija: ... nadgrobnik... Simo otac Jove Gaji.....

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament.

24. Nadgrobnik broj 24 (fotografija broj 26)

Dimenzije: 50x50x10 cm

Transkripcija: ovdje počiva rab božji Pero Kordić Podiže spomen Niko bratu Predstavi se 20/1 1907

Nadgrobnik je nagnut i utonuo u zemlju.

25. Nadgrobnik broj 25 (fotografija broj 27)

Dimenzije: 40x53x11 cm

Transkripcija: ovdje počiva raba božija Spasa supruga Pere Korde Podiže spomen----

Nadgrobnik je uništen, vidljiv je samo postament.

26. Nadgrobnik broj 26 (fotografija broj 28)

Dimenzije: 75x76x19 cm

Transkripcija: ICHC ovdje počiva rab boži Sobren sin Pere i Spase Korde rođen 1883 Podiže spomen majka Umrije 4 augusta 1903

27. Grupa nadgrobnika broj 27 (fotografija broj 29)

Grupi čini 14 nadgrobnika nagnutih i utonulih u zemlju, tako da je nemoguće njihovo čitanje. Na jednom od njih vidljiva je uklesana 1905. godine.

28. Nadgrobnik broj 28 (fotografija broj 30)

Dimenzije: 66x62x18 cm

Transkripcija: ICHC Ovdje počiva ostaci blaženo počivšet.. Nine Cvijanović Rođen 1821 prestavi se ....

Nadgrobnik je utonuo u zemlju.

29. Nadgrobnik broj 29 (fotografija broj 31)

Dimenzije: 42x44x9 cm

Transkripcija: 1872 ovdje počiva raba božia Vatešnaka prestavi se meseca avgusta

Nadgrobnik je utonuo u zemlju.

30. Nadgrobnik broj 30 (fotografija broj 32)

Dimenzije: 40x45x10 cm

Transkripcija: Ovdje počiva raba božia Ilinka supruga Riste Kajtaza—prestavi se 28/5
Nadgrobnik je utonuo u zemlju.

31. Nadgrobnik broj 31 (fotografija broj 33)

Dimenzije: 45x43x10 cm

Transkripcija: ovdje počiva rab božji--- 1876..

32. Nadgrobnik broj 32 (fotografija broj 34)

Dimenzije: 50x45x10 cm

Transkripcija: rab--- bancu... otac... ove... bencuna umro juni 15 1876

33. Nadgrobnik broj 33 (fotografija broj 35)

Dimenzije: 56x47x10 cm

Transkripcija: ovdje počiva rab božji Ilija Jefić rodi se 1782 prestavi se 1883

34. Nadgrobnik broj 34 (fotografija broj 36)

Dimenzije: 26x59x10 cm

Transkripcija: raba --- Anđa žena Riste Jefića rodod iznce.prest.. 18/12 1905

U centralnom dijelu groblja su smješteni grobovi pretežno kopani s početka XX vijeka. Interesantno je da su ovi nadgrobnici ostali istog oblika i sličnog sadržaja natpisa pomena kao i nadgrobnici iz prethodne grupe. Razlika je u njihovim dimenzijama – ova skupina nadgrobnika doseže visinu oko 1 metra ili nešto više. Idući dalje prema jugu, nailazimo na nadgrobnike iz prve polovine XX vijeka, dok su **na krajnjoj južnoj strani** smješteni nadgrobnici iz druge polovine XX vijeka i s početka XXI vijeka.

Na uskom pojasu ograničenom grobljem na jugu i lokalnim putem na sjeveru, nalazi se teško oštećena zgrada **Srpske osnovne škole, kvadratne tlocrtne osnove** dimenzija 11,00m x 11,00m i spratnosti **Sut+P+1**. Visina objekta do krovne strehe iznosi 4,45m, a do sljemena dvovodnog krova 7,65m. **Ulaz** u objekat se nalazi na zapadnoj strani, gdje se nalazi otvor sa nadsvijetlom dimenzija 104cm x 290cm. Prvu prostoriju u objektu predstavlja pravougaoni **hodnik**³⁸ dimenzija 2,00m x 5,00m, na koji se prema istoku nadovezuje **pravougaona prostorija**³⁹ dimenzija 3,70m x 1,90m. Ta prostorija je otvorom dimenzija 100cm x 220cm povezana sa **učionicom** na jugu dimenzija 10,50m x 6,50m. **Nivo sprata** je u potpunosti uništen, a na pojedinim mjestima se naziru ostaci drvenog stropa sprata obloženi sa donje strane trstikom. Iznad su vidljivi ostaci drvene **krovne konstrukcije**, čije je sljeme bilo postavljeno u smjeru istok - zapad, kao i ostaci krovnog pokrivača – crijepa.

Na istoku se nalazi niski otvor širine 120cm, koji predstavlja ulaz u **suteren**. Dimenzije suterena smještenog na sjeveroistoku iznose 3,50m x 3,00m. Pod suterena je izrađen od nabijene zemlje, a strop od lučno postavljene opeke.

Fasade su jednostavne kompozicije bez posebnih ornamenata. Na **južnoj fasadi** se nalaze 3 istovjetna prozorska otvora dimenzija 1,35m x 1,05m. U centralnom dijelu **sjeverne fasade** se nalazi izrez u zidu ukupnih dimenzija 3,05m x

³⁸ Iz hodnika su polazile drvene stepenice prema spratu, koje su danas potpuno uništene. Sjeverno od hodnika na vanjskoj strani se nalazi uvučeni prostor dimenzija 5,10m x 1,80m na čijoj se sjeveroistočnoj strani nalazi betonski stub na koji je oslonjena spratna etaža.

³⁹ Na sjevernoj strani, na vanjskom zidu, se nalazi izrez širine 100cm kojim je ta prostorija povezana sa vanjskim prostorom.

1,10m, dok se na zapadnoj strani nalazi uvučeni dio fasade dužine 4,85m, a na istočnoj strani se nalazi zazidani lučni otvor dimenzija 1,05m x 1,90m. Na **zapadnoj fasadi** se nalazi ulazni otvor dimenzija 1,05m x 2,90m iznad kojeg se nalaze 2 prozora dimenzija 70cm x 95cm i jedan dimenzija 175cm x 130cm. U nivou prizemlja **istočne fasade** se nalazi prozorski otvor dimenzija 200cm x 135cm, dok se u nivou sprata nalazi centralni prozor dimenzija 155cm x 110cm i manji dimenzija 50cm x 65cm.

U pogledu **materijalizacije**, objektat je izgrađen od slaganih kamenih blokova različite veličine i forme, armiranobetonske konstrukcije (stubovi i serklaž) i opeke (strop suterena i dimnjaci). Konstruktivni sistem se sastoji od vanjskih nosivih zidova i centralnog podužnog zida postavljenog u smjeru istok – zapad. Na vanjskim i unutrašnjim zidovima su vidljivi ostaci malterisanih površina. Strop između prizemlja i sprata je izveden od drveta, dok je strop suterena izveden od kamena i opeke. Ostaci vanjske stolarije su drveni, kao i krovna konstrukcija, dok je pokrov izveden od crijepa. Debljina vanjskih i unutrašnjih nosivih zidova iznosi 30cm. Svijetla visina prizemlja iznosi 3,30m, sprata je iznosila 2,60m i suterena 2,00m.

3 . Dosadašnja zakonska zaštita

U Prostornom planu BiH do 2000. godine na području općine Kakanj kao spomenik III kategorije uvršteno je 19 lokaliteta nekropola sa stećcima (381 stećak) bez preciznije identifikacije.⁴⁰

U dopisu Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta od 16. marta 2010. godine, navedeno dobro je evidentirano pod nazivom:

- Pravoslavna crkva sv. Jovana Krstitelja sa portom i grobljem, Bilješevo, Kakanj.

Locirano na lokalitetu Glavica. Datira iz austrougarskog perioda.

- Arheološki lokalitet Glavica, Bilješevo, Kakanj.

Lociran uz pravoslavnu crkvu i groblje. Sačuvana 2 stećka u obliku ploče i krsta. Ostali stećci uništeni, kasni srednji vijek.

Navedena dobra nisu bila upisana u Registar spomenika kulture Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

U napomeni ovog dopisa Zavod je zatražio da se prilikom donošenja konačne odluke o proglašenju Crkve sv. Jovana Krstitelja u Bilješevu kod Kakanja, predmetno dobro tretira zajedno sa grobljem, objektom porte i arheološkim lokalitetom Glavica, kao jedinstveni ograđeni kompleks.

U dopisu Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta od 11. novembra 2010. godine, navedeno je da objekat Srpske osnovne škole u Bilješevu, nije bio evidentiran i nije bio upisan u Registar spomenika kulture Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.

Crkva svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu je upisana u registar spomenika kulture od strane nekadašnjeg Zavoda za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Republike Bosne i Hercegovine kao spomenik treće kategorije⁴¹.

⁴⁰ Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo 1980, str. 50.

⁴¹ M. Kreševljaković. Nav. djelo, 1983, str. 215.

4 . Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Tokom gradnje vjerskog objekta (**period 1906-1908**) izvršeno je razaranje vrijedne nekropole stećaka, sa trostrukim grobnicama, bez da su se izvršili istraživački radovi ili njihov popis.

Godine 1949. izvršeni su radovi unutrašnjeg uređenja Crkve. **Godine 1976.** postavljene su podne keramičke pločice u vjerskom objektu. **Godine 1950.** izvršeno je ograđivanje crkvene porte drvenom ogradom⁴². **Godine 1982.** izvršeni su konzervatorsko - restauratorski radovi na fasadi i vršeni su radovi redovnog održavanja unutrašnjosti Crkve. Tom prilikom je bio pozvan fresko slikar Dimitrije Riđički da izvrši oslikanje unutrašnjosti⁴³.

Godine 2003. izvršena je rekonstrukcija vjerskog objekta. Izvedena je nova drvena krovna konstrukcija na armiranobetonskim gredama postavljenim na vanjske kamene zidove. Pokrov je izveden od lima – imitacije crijepa. Izvršena je restauracija fasada i izmijenjena je vanjska stolarija, na mjesto koje je postavljena aluminijska bravarija. U unutrašnjosti je izveden novi strop okačen na krovnu konstrukciju. Izvedeni su podopolagački radovi, krečenje unutrašnjih zidova. Izvedena je armiranobetonska galerija, izgrađena na mjestu izgorjele drvene. Nakon toga, nisu više bili vidljivi tragovi fresko – oslikanja iz ranijih perioda. Radovi su izvedeni od strane građevinske firme PGM Busovača⁴⁴.

Nije poznato da su vršeni istraživački ili konzervatorsko-restauratorski radovi na objektu Srpske osnovne škole ili groblja. Poznato je samo da je zgrada Škole opravljena nakon II svjetskog rata na inicijativu Srpske pravoslavne općine.

Istraživačke radove u smislu evidentiranja i prikupljanja podataka o stećcima sa područja općine Kakanj vršili su; Šefik Bešlagić (publicirano 1967. i 1971. godine) i Muhamed Kreševljaković (publicirano 1983. godine).

Konzervatorsko – restauratorski radovi na stećcima nisu preduzimani.

5 . Sadašnje stanje dobra

Crkva svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu se nalazi u dobrom konstruktivnom i svakom drugom stanju, nakon rekonstrukcije iz 2003. godine, a objekat je redovno održavan. Objekat nekadašnje **Prve srpske škole** je devaastiran, i preostali su samo goli nosivi zidovi i ostaci krova.

Pravoslavno groblje je aktivno i prilično dobro održavano. Veći broj kamenih krstova je oštećen, a fragmenti su skupljeni na gomile.

Na lokalitetu Glavica nalaze se **dva stećka**, jedan u formi ploče, gotovo u potpunosti utonuo u zemlju, tako da je vidljiva samo njegova gornja pravougaona ploha pozicionirana u nivou terena, a drugi stećak nije moguće tehnički obraditi i odrediti formu, zbog utonulosti.

Sadašnje stanje pokretnog naslijeđa

- Zidne slike
- Ikonostas

⁴² Radovi finansirani od strane Riste Pantića iz sela Ponijevo. - Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske, 1951.

⁴³ Nakon tih radova, vjerski objekat je osvećen 03. oktobra 1982. godine od strane mitropolita dabrobosanskog Vladislava. - Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske, vođen od 1951. godine

⁴⁴ Predračun radova za sanaciju Pravoslavne crkve u Bilješevu. – PGM Busovača, 04.07.2002. godine

- Ikone
- Hristov grob i tron

6 . Specifični rizici

- Dislokacija postojećih stećaka bez stručnog nadzora,
- Opasnost od potpunog tonjenja stećka u zemlju,
- Opasnost od konstruktivnog kolapsa objekta Škole,
- Ne postoje izraziti specifični rizici vezani za objekat Crkve i groblja.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom ("Službeni glasnik BiH", br.33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A. Vremensko određenje

Dobra nastala od prahistorije do 1960. godine

C. Umjetnička i estetska vrijednost

- iii. Proporcije
- iv. Kompozicija

D. Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)

v. Svjedočanstvo o tipičnom načinu života u određenom razdoblju

E. Simbolička vrijednost

- ii. Sakralna vrijednost
- iii. Tradicionalna vrijednost
- iv. Vezanost za rituale ili obrede
- v. Značaj za identitet grupe ljudi

F. Ambijentalna vrijednost

- ii. Značenje u strukturi i slici grada
- iii. Objekat ili skupina objekata je dio cjeline ili područja

G. Izvornost

- iii. Namjena i upotreba
- v. Položaj i smještaj u prostoru

I. Cjelovitost

- ii. Homogenost
- iii. Zaokruženost (kompletnost)

Sastavni dio ove odluke su:

Imovinsko-pravna dokumentacija

- kopija katastarskog plana 2428, k.o. Bilješevo (novi premjer), p.l. 527, br. plana 11; Razmjera 1:2500 (stari premjer k.č. broj 219/2, k.o. Bilješevo), izdata 16.03.2010. godine od strane Službe za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar Općine Kakanj, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina;

- Zemljišnoknjižni izvadak za zemljišnu parcelu br. 237/2 i 237/4, k.o. Bilješevo, broj z.k. uložka 587 (stari premjer), Nar. br. 036-0 Nar-0-10-000-713 od 19.03.2010, izdao Zemljišno knjižni ured Općinskog suda u Kaknju, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

- Zemljišnoknjižni izvadak za zemljišnu parcelu broj 214, k.o. Bilješevo, broj z.k. uložka 499 (stari premjer), Nar. br. 036-0 Nar-0-10-000-714 od 19.03.2010, izdao Zemljišno knjižni ured Općinskog suda u Kaknju, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

- Zemljišnoknjižni izvadak za zemljišnu parcelu br. 219/1, 219/2, 219/3 i 219/4, k.o. Bilješevo, broj z.k. uložka 606 (stari premjer), Nar. br. 036-0 Nar-0-10-000-715 od 19.03.2010, izdao Zemljišno knjižni ured Općinskog suda u Kaknju, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Dokumentacija o prethodnoj zaštiti dobra

- Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sklopu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj 07-40-4-980-1/10 od 16.03.2010.

- Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj 07-40-4-980-3/10 od 11. novembra 2010. godine.

Fotodokumentacija:

- Fotografije postojećeg stanja oštećene Crkve svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu iz 2002. godine, iz arhive Srpske pravoslavne crkvene općine i parohije u Zenici.

- Fotografije postojećeg stanja Crkve svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu uradio arh. Adi Ćorović, 19.03. 2010. godine i histiročarka umjetnosti Aida Bucalović (fotografirano digitalnim fotoaparatom Sony DSC – H10).

- Fotografije postojećeg stanja Graditeljske cjeline u Bilješevu uradio arh. Adi Ćorović i arh. Arijana Pašić, 05.11. 2010. godine (fotografirano digitalnim fotoaparatom Sony DSC – H10).

Tehnička dokumentacija

- Tehnički nacrti Škole u Bilješevu izrađeni novembra mjeseca 2010. godine od strane arh. Arijane Pašić,

- Situacioni plan sa pregledom groblja u Bilješevu izrađeni novembra mjeseca 2010. godine od strane arh. Arijane Pašić,

- Tehnički nacrti Crkve svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu izrađeni marta mjeseca 2010. godine od strane arh. Nermine Katkić,
- Predračun radova za sanaciju Pravoslavne crkve u Bilješevu. – PGM Busovača, 04.07.2002. godine,
- Tehnički nacrti Crkve svetog Jovana Krstitelja u Bilješevu izrađeni 2002. i 2003. godine, iz arhive Srpske pravoslavne općine Bilješevo.

Ostala dokumentacija

- Dopis Općine Kakanj broj 0-06/1-2090/10 od 19.11.2010. godine.

Korištena literatura

- 1951. Ljetopis Srpsko – pravoslavne parohije bilješevske. Bilješevo: januar 1951. godine.
- 1967. Bešlagić, Šefik. *Stećci centralne Bosne*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika Bosne i Hercegovine, 1967.
- 1973. Bojanovski, dr. Ivo. *Rimska cesta dolinom Bosne i njezina tipografija*, u: Radovi sa simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«. Zenica: Izdanje Muzeja Grada Zenice, 1973.
- 1973. Handžić, dr. Adem. *Nahija Brod krajem XV i početkom XVI vijeka*, u: Radovi sa simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«. Zenica: Izdanje Muzeja Grada Zenice, 1973.
- 1974. Gimbutas, Marija. *Chronology of Obre I and Obre II*. Sarajevo: Wissenschaftliche mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseum, IV, heft A, Archäologie, 1974.
- 1978. Mitar Papić. *Istorija srpskih škola u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978. godina.
- 1980. 1980. Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo: 1980.
- 1982. Anđelić, Pavao, *Srednjovjekovna župa Trstivnica*, u: Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne. Sarajevo: Svjetlost 1982.
- 1983. Muhamed Kreševljaković. *Evidencija nepokretnih spomenika kulture na području opštine Kakanj (Studija)*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, 1983.
- 1998. Jelena Božić. *Srpske pravoslavne crkve u Sarajevu (1878-1918) – Naše starine*, Godišnjak Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Rebulike Srpske. Banjaluka: Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Rebulike Srpske, 1998.
- 2001. Raif Čehajić. *100 godina Kakanja*. Zenica: Minex doo, 2001. godina.
- 2010. <http://www.kakanj.com.ba/index.php/javna-preduzeaa/jp-vodokom/410-kakanj-kroz-historiju-.html> 11.mart 2010.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Adi Ćorović, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za cjeline graditeljskog naslijeđa i kulturne krajolike
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*

Učesnici u istraživanju i izradi prijedloga odluke:

- *Zijad Halilović, profesor historije, saradnik za arheologiju u Komisiji;*
- *Aleksandra Bunčić, diplomirani historičar umjetnosti i profesor pedagogije,
saradnik za historiju umjetnosti u Komisiji;*
- *Aida Bucalović, diplomirani historičar umjetnosti i diplomirani bibliotekar,
vanjski saradnik Komisije.*